

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Qurbonaliyeva Gulshanoy Xaydarali qizi
Qo'qon Universiteti "Ta'lim" fakulteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi,
Vazira Abdullayeva
Qo'qon universiteti "Ta'lim kafedrası" o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni dunyoqarashini shakllantirish, ularning xususiyatlari va qobiliyatlarini yanada rivojlantirish yuzasidan so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, o'qitidh, metodlar, dunyoqarash, ong, tafakkur, qobiliyat.

Yurtimizda ta'lim jarayonini yanada rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2023 yilni "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb nomlanganligida ham ko'rishimiz mumkin.

Shu bilan birga ta'lim jarayonini rivojlantirish va sifatli ta'lim jarayonini tashkil qilish borasida davlat rahbari tomonidan 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasito'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni ijrosi asosida maktabgacha ta'limda qamrov darajasini oshirish, nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etish, maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifati yangi bosqichga olib chiqish va interfaol ta'lim texnologiyalarini kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim berish jarayonini tashkil qilish borasida O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturini amaliyotda qo'llash joriy qilindi.

O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi o'zgarishlar qatorida ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash, uni muntazam takomillashtirib borish zaruriyatini vujudga keltiradi. Bunday yangilanish va o'zgarishlar bir qator ta'lim qonunlari hamda ta'lim dasturlari asosida amalga oshirilmoqda.

Darhaqiqat, bugungi kunda maktabgacha ta'lim sohasi har tomonlama rivojlanmoqda va juda katta e'tabor qaratilmoqda. Bolalarni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda, barkamol avlod qilib yetishtirishda, avvalo, uning sog'ligi, nutqi va boshqa sifatlari, ingliz tili jihatidan savodxonligiga ham e'tibor qaratish lozimligi e'tiborga olinmoqda. Ta'limning yangi mazmuni bolaning har tomonlama kamol topishiga, ularni faollashtirishga qaratilgan ishlarni amalga oshirishda ota-ona va tarbiyachining zimmasiga katta ma'suliyat yuklashi shubhasizdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog-xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib borishning takomillashtirilgan tizimi asosida izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Ma'lumki, kichik yoshdagi bolalarning dunyoqarashlarini shakllantirishda oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida berilayotgan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonning o'rni juda katta bo'ladi. Bolaning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondashuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi bolaning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi.

O'z mazmunida ezgu g'oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

Dunyoqarash atamasi kishilarning turmush tarzi, hayoti axloq-odobi, madaniyati yanada o'zida mujassamlashtirgan tasavvurlar, bilimlar yig'indisi hisoblanadi.

Inson qarashlari ong jarayoniga bog'lagan. Dunyoqarashning shakllantirish shaxsning intellektiga, irodasiga, his-tuyg'usiga, uning amaliy faoliyatiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq.

Yuqoridagi omillar dunyoqarashni shakllantirishning asosiy voasitalari bo'lib, insonning dunyoqarashini shakllanib borishida o'ta muhimdir.

Bolalarning dunyoqarashini shakllantirishda ikkita darajaga e'tibor qaratish kerak. Birinchisi, ularning kundalik hayotda ko'rgan kechirganlari tajribasi hamda faoliyati natijasida to'plagan ta'vurlari, qarashlarini tashkil qiladi.

Ikkinchisini, kattalar tomonidan, jumladan ota-onasi yoki bog'chadagi tarbiyachisi tomonidan o'zlashtirgan bilim, g'oyalar yig'indisini tashkil etadi. Mazkur dunyoqarashning shakllantiruvchi bosqichlarning ikkalasi bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, bir-birini to'ldiradi. Dunyoqarashni shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi. Agar uning qarashlari tizimi ong birligiga tayansa, inson dunyo haqida bir butun tasavvur hosil qiladi. Bundan kelib chiqadiki, dunyoqarashni shakllantirish bolaning intellektiga, irodasiga, his-tuyg'usiga, uning amaliy faoliyatiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq. Dunyoqarashning intellektual tarkibiy qismi borliqni bevosita hissiy aks ettirishdan, abstract tushunchali fikrlashgacha bo'lgan harakatni talab etadi. Bolalarning amaliy faoliyat sohasi yetarlicha keng bo'lishi mumkin.

Bolaalrning yoshlikda dunyoqarashlarini shakllantirish oila davrasida bolalarning dunyoqarashini shakllantirishga asosan ertak, kichik hajmdagi hikoyalar va turli xil o'yinlarining o'rni juda katta bo'ladi.

Bu borada bolalarga metodik yondashuvlar asosiy vazifani bajaradi.

Ta'lim berishda metodlarni qo'llanishi ta'lim oluvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi asosida amalga oshiriladi. Tegishli texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining ma'lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, o'quv ko'nikma va malakalarini tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Ta'lim berishda bir qator tamoyillar: og'zaki, ko'rgazmali, amaliy, kitob bilan ishlash, namoysh qilish (video, tasvir orqali) orqali o'ziga xos vasifalari mavjud.

Shu o'rinda shuni aytish kerakki, ta'lim jarayonida ta'lim tamoyillari o'z ichiga ta'lim metodlarini qamrab oladi.

Og'zaki tamoyillarga hikoya, suhbat, tushuntirish, ma'ruza, munomala metodlarini, ko'rgazmalilik tamoyilda ta'lim berishda ko'rsatib berish orqali, amaliy tamoyillarda mashq, amaliy, laboratoriya (katta sinflarda), didaktik oyinlar, kitob bilan ishlash tamoyillairda o'qish, o'rganish, namoyish qilish tamoyillarida ko'rish, nazorat qilish, tasvirlash metodlarida foydalaniladi.

Bu borada xalq og'zaki ijodi namunalarini va kichik hajmdagi asarlarni hikoya qilish metodi orqali bolalarning his-tuyg'ulariga, tasavvurlariga ta'sir etib, ularning dunyoqarashini shakllantirishga, axloqiy me'yor va qoidalarni tushunishga yordam beradi. Yaxshi bayon tavsifiga ega hikoya axloqiy tushunchalar beribgina qolmay, balki tarbiyalanuvchilarda madaniy xulq-atvor qoidalariga, ularning shakllanayotgan dunyoqarashiga ijobiy munosabatning yuzaga kelishiga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni maktabga tayyorlash davrida tajriba o'yinlarini tashkil etish ustida ishlashning eng afzal tomonlarini ta'minlovchi innovatsion texnologiyalardan va didakik o'yinlardan foydalanib bolaning dunyoqarashini shakllantirib borish bolaning aqliy tarbiyasini yanada oshiradi. Bolalar aqliy tarbiyaga ega bo'lishda bilim berib borish, bilish qobiliyatini, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning ta'siri orqali yuzaga keladi.

Bu borada bolalarning dunyoqarashlarining shakllanishida "Ilk qadam" Davlat dasturining o'rni juda katta.

"Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga qaratilgan bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlari, vazifalari, tamoyillari, kutilayotgan

natijalari, mazmuni va tashkil etilishi belgilaydigan tayanch hujjatdir. Mazkur hujjat orqali ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish tamoyillari maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tegishli tamoyillar aks ettirilgan.

Ushbu tamoyillar O'zbekiston respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan kutilayotgan natijalarni huningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari tomonidan davlar o'quv dasturini amalga oshirishda ta'minlash kerak bo'lgan rivojlantiruvchi muhitning xususiyatlarini maktabgacha bolalarga ta'lim berish va rivojlantirishdagi yondashuvlarni tavsiflaydi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanish jarayonida ta'lim-tarbiya jarayonining tamoyillarini o'rni juda kattadir.

Tamoyillarga ko'ra, bolalarni o'ziga xos qadriyat ekanligini tan olish, ularning huquqi, individual va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olib borish, har bir bolaning har tomonlama rivojlanishi va farovonligini ta'minlash, bola sog'lig'ini saqlash, mustahkamlash va xavfsiz muhitni ta'minlash, o'yin orqali ta'lim olish va rivojlantirish, maktabgacha ta'lim tashkilotining oila, mahalla bilan hamkorligini tashkil qilish kabilar yo'lga qo'yilishi tartibga solingan. Maktabgacha ta'lim bolalarning tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim jarayonidan keyingi bosqichlarda, shuningdek butun hayoti davomida rivojlanib borishga ahamiyatli sanladi.

Kompetensiya - bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuasi hisoblanadi. Bolalarga ta'lim berishda kompetensiyavi yondashuv bilish bilan bog'liq bo'lgan ehtiyojlari, muammolar va imkoniyatlarga samarali javob berish qobiliyatini shakllantirish, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, shaxsiy ("Men" konsepsiyasi) ni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Bu borada bolalarning rivojlanish sohalari kompetensiyalari bolalarning jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllantirish, ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari, bilish jarayonining rivojlanishi, ijobiy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratish muhim.

Bolalarning rivojlanish jarayonida ijtimoiy-hissiy rivojlanish kompetensiyalarining ahamiyati alohida o'rin egallaydi.

- bolalar "meni" a boshqa insonlarning hayotiy faoliyat muhitidagi roli to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi;

- o'z hissoyatlarini boshqaradi va elani vaziyatga mos ravishda ifodalaydi;
- o'zgalarning hissoyotlarini farqlaydi va ularga mos ravishda javob beradi;
- kattalar va tengdoshlar bilan vaziyatga mos ravishda muloqot qiladi;
- murakkab vaziyatlardan chiqishning amaliy yo'larini topadi.

Shu bilan birga "Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari" sohasi kompetensiyalari bolaning rivojlanish jarayoniga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Bolalar ta'lim tarbiya jarayoni natijasida quyidagi xususiyatlar shakllanadi:

- ona tili eshitadi va tushunadi;
- ona tilida to'g'ri talaffuz, mosgrammatik shakllar va turli gap ruzilmalaridan foydalanadi;
- chet tilini o'rganishga qiziqish bildiradi;
- badiiy adabiyotga qiziqish bildiradi;
- so'zning lug'aviy manosi, bo'g'inli va fonetiktuzilishi tog'risida tasavvurga ega bo'ladi;
- gapning turli ma'no shakllarini mustaqil ravishda tuzadi va so'zlab bera oladi;
- ona tilida yozishning dastlabki malakalari va vositalaidan foydalanish bilimiga ega bo'ladi.

Kuzatish jarayonida bolalarga yangi so'zlarni o'rgatish davrida lug'atni faollashtirish mashg'ulotlarini tashkil etish ustida ishlash dolzarb metodik [manba ekanligini aniqlash](#),

umumiy holatda gap ustida ishlash dolzarb metodik manba ekanligini aniqlash, umumiy holatda o`rganish, ularning didaktik asosini belgilab dunyoqarashini kengaytirish ham mavzumizning predmeti hisoblanadi. Bolalar dunyoqarashini shakllantirishda muhim o`rin tutadigan lug`atni faollashtirish va tarjima o`yinlarida so`z va gaplarning mohiyatini o`rganish nazariyasini o`rganish, ularni amalda hayotga tadbiiq etish va bolalar dunyoqarashini shakllantirishning innovatsion usullarini ishlab chiqish hozirgi kunning dolzarb masalasidir.

Darhaqiqat, bolaning dunyoqarashini shakllantirishda oila davrasidagi hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tashkil qilingan ta'lim-tarbiyaning o`rni muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.X. Xodjayev. Umimiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. T. Sano-standart,2017.
2. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi, T.2022.